פרק י

שינויי טבעים במדעים:
אגרונומיה, ביולוגיה וכימיה, גניקולוגיה, גנטיקה, בריאות ועוד

שינוי הטבעים נותן אותותיו בתחומי מדע שונים, וכאן המקום להוסיף ולציין דוגמאות מגוונות אשר בהן אנו מוצאים הכרעת אחרונים לגבי התרחשות שינוי טבעים ובצמוד לכך החלטת פוסקים על יישום הנחה זו הלכה למעשה – בין לקולא ובין לחומרא.

השקאת מי רגליים בשבת

להלכה פסק המחבר (או"ח, סי' שלו ס"ג) כי רק בשפיכת מים על האדמה יש לחוש משום מלאכת זורע בשבת, "אבל מותר להטיל בהם מי רגלים", לפי שאלה אינם מצמיחים. בכך הוכרעה הלכה כשיטת רוב הראשונים, ודלא כחומרת בע"ס יראים (סי' קב).[144]

ברם בעל התפא"י, בחיבורו כלכלת שבת (מלאכת זורע) כתב, שאמנם מעיקר הדין היה מותר להטיל מי רגלים על האדמה בשבת –

> אולם בחכמת אקאנאמיא אמרו שמי רגלים הם טובים מאד לזבל הקרקע, א"כ מזבל תולדת חורש, בירושלמי בפרקן, *דצ"ל שנשתנה הטבע.*

הוי אומר: התפא"י מסכים ליסודה ולעיקרה של ההלכה, וסבור גם הוא שבזמנם היה מותר להשקות במי רגליים, אלא מאחר שהטבע השתנה וכיום יש בהשקאה שכזו תועלת, הרי ממילא זוהי מלאכת חורש האסורה בשבת – ואין זו אלא הסקת "שינוי טבעים" לחומרא. גם האבנ"ז, בספרו אגלי טל, מלאכת זורע, ס"ה, כתב כי "ראוי לזהר אף בשאר משקין או מי רגלים", ונימוקו בצדו (ס"ק טו): "באשר העיד לנו בעל תפארת ישראל אשר בחכמת אקאנאמיא אמרו שמי רגלים טובים מאד לזבל הקרקע, שוב אין כח ביד"ינו להקל נגד דעת הספר יראים וכו'". וכן בס' פתח הדביר (או"ח שם) סמך על התפא"י, והסיק לאסור.

נמצא אם כן שגם בתחום זה הסיקו אחרונים – על סמך דברי "חכמי אקאנאמיא" – שהטבע השתנה, ומתוך כך גם נקבעה הלכה מחודשת ושונה; אם כי במקרה זה המדובר הוא בהכרעה לחומרא, אשר ודאי קל יותר לאומרה.[145]

144 וראה או"ז, ח"ב, סר"ס נד. לעומת זאת שיטת המתירים נסמכה על ס' התרומה, וכ"כ בפסקי ריקאנטי סי' קיד: "דבר' ששורף הזרעים, כגון שתן – מותר". וראה ב"י, או"ח, שם, המצרף לשיטת המתירים גם את הסמ"ג, סמ"ק, מרדכי והגה"מ; וראה משנ"ב שם ס"ק כח ושעה"צ שם ס"ק כג. וראה גם מאירי, פסחים לז, א, המציין משמם של חכמי הטבע, שהתבואה אינה מקבלת תיקון וגידול אלא במים בלבד, ולא בשום משקה אחר.

145 רומה שהכרח לומר כך, בכדי ליישב את שיטת

May. 27 2002 05:50AM P1

למרות זאת היו שהתנגדו להכרעת "שינוי טבעים" מחודש זה, שללוהו מכול וכול, ואף תקפוהו בלשון חריפה. כך היא לשונו של שו"ת זכרון יעקב (מבויסק), סי' יא: "...ולא רציתי להאריך בזה כי לדעתי לא אאמין שנשתנה הטבע; ומר חדין וחריפין ומלוחין הן ואינו מצמיח, ועב"פ י"ל דקלקולו יתר על תיקונו וה"ל פ"ר דלא ניחא לי' אפי' באריעא דידיה וכו'". וכן ישנם פוסקים נוספים שחלקו על כך, והמשיכו ההיתר גם לזמן הזה.[146]

מכל מקום אף כאן שבים ושומעים אנו מחלוקת עקרונית בדבר הסקת "שינוי טבעים" מחודש ע"י פוסקים מאוחרים. דוגמא זו מהווה בבואה להתלבטות האופפת את סוגיית "שינוי טבעים", ודרכה משתקפת הבעייתיות שביישום הנחה זו (אפילו לחומרא!), כאשר התפא"י ובעקבותיו סיעת פוסקים נוספים נסמכים על הכרעה זו הלכה למעשה.

האם חלב משכר?

בכמה מקומות בש"ס[147] הובאה ברייתא שיש בה כדי ללמד על שאלה זו: "אבל דבילה קעילית ושתה דבש וחלב ונכנס למקדש, חייב". מכאן מתבקשת המסקנה שבכוחו של חלב[148] לשכר. עפי"ז

האבנ"ז. לפי שכאן קיבל האבנ"ז את שיטת התפא"י ובכך קיבל למעשה את עיקרון שיטת שינוי הטבעים, ואילו לעניין מעוברת ומניקה (ר' לעיל פרק ו) שלל האבנ"ז בתקיפות כל אמירת שינוי טבעים! בהכרח צ"ל לדידיה שלחומרא אמרינן ולקולא לא אמרינן; וי"ל.

ייתכן שגם המחבר סבור כך, ומסיבה זו לא קיבל מחד גיסא את סברת שינוי טבעים בענין לידה למקוטעין (אהע"ז סי' קנו ס"ד), וקיבלה מאידך גיסא בנוגע לרחיצה בשלישי למילה (או"ח סי' שלא ס"ט, וראה לעיל הערה 79); נראה, שלחומרא קיבלה, אך לא לקולא.

146 ראה הגהות מעשה בצלאל (על ס' פסקי ריקאנטי, הנ"ל), אשר הביא את דברי התפא"י, חלק עליו וסבר להתיר, לפי שלא חיישינן בזה לזיבול. (אמנם לדעתו משתמע שלא שלל עיקרה של סברת שינוי הטבעים, ורק סבר לדמותו להשתנה על שלג, ולמעשה אין כאן חרישה אלא רק הצמחה, עיי"ש. בכל אופן לא שמענו על שלילה עקרונית של הנחת "שינוי טבעים".)

בביה"ל, או"ח, שם, סוף ד"ה או, הביא את דברי התפא"י, אך כתב: "... ולא נהגו העולם ליזהר בזה כלל", וצירף לכך ראיות מסוגיות הש"ס שאין לחוש במי רגלים. העיר עליו בס' לוית חן, פיס' קב, עמ' קעג ואילך, שאם מדובר בשינוי טבע, שוב אין כל מקום לטענות ולראיות מסוגיות הש"ס הקדומות ביחס לדברי התפא"י המכוונים לתקופה החדשה.

ועי' בס' אשל אברהם, ח"א (תשח), פירות גינוסר, סי' כב, ומהדו"ב, (תשיז), פירות גינוסר, סי' סד – הסובר שבאמת לא חל כל שינוי, אלא הדבר תלוי במקומות השונים ובטיב האדמה: אם חסרים לה זבלים ומלחים, מועילים לה מי רגלים ומשביחים אותה, ואם אינם חסרים, ומי הרגלים באים לבדם (שלא בצמוד לזבל נוסף), הרי הם פוגמים יותר משמשביחים [ור' בקובץ 'מה רבו מעשיך ה'' (תשנב) עמ' 103: סימוכין מדעיים לתועלתו הזיבולית].

147 ראה יומא עו, סע"א; סנהדרין ע, סע"ב; נזיר ד, א; שבועות כג, א; בכורות מה, ב; וברייתות יג, ב.

148 אלא אם כן נפרש "חלב" ביין לבן, ולא בחלב פרה. עי' בתרגום לשיר השירים ה, א: "שתיתי ייני עם חלבי, אכלו רעים שתו ושכרו דודים – נסיך חמר סומק וחמר חיור וכו'" [ועי' בשו"ת שם משמעון – דלהלן – המוסיף ומבאר כך משום הכרח, את החלב שנתן אברהם למלאכים לצורך קידוש. וכן ביאר לפי"ז מאכלי החלב בשבועות; עיי"ש]. וראה בזה בספרו של הגר"ר מרגליות וצ"ל המקרא והמסורה, סי' יח, עמ' סב–סד, שכוונת התורה בהרבה מקומות בזה הזכירה "חלב" אינה אלא ליין לבן; כדמוכח מכמה וכמה מקורות, ומהם לשון המדרש (ב"ר פצ"ח) הקובע: "כבס ביין לבושו – זה חלב".

אם היינו מעמידים כך את דברי הגמ', אזי בטלה מאליה התמיהה וסר כל פער בין תקופתם לתקופתנו, ושוב אין כל צורך להיזקק להנחת "שינוי טבעים". אך דומה וברור הדבר כי פרשנות זו, העולה יפה בלשון תורה, ודאי דחוקה היא עד מאוד בלשון גמרא, ובייחוד בלשון פוסקי הלכה – ברמב"ם וש"ך – המצויינים בנדוננו. לכן בהכרח עלינו להסיק שמדובר

May. 27 2002 05:50AM P2